

Yhteisenä tehtävänä alkuperäisen maailman näkyviin saattaminen

Ranskalainen fenomenologi Maurice Merleau-Ponty vaikuttui taidemaalarin tavasta kohdata ja tuoda näkyväksi maailma sellaisena kuin se alkuperäisessä havainnossa näyttäytyy. Saman alkuperäisen maailman äärellä työskentelevät myös filosofi, opettaja ja empiristi. Nykymaailman kiireessä ryntäämme usein turhan nopeasti piirtämään ilmiöille tiukkoja ääriviivoja ja hukkaamme maailman moniulotteisuutta sekä vaihtoehtoisia perspektiivejä.

”HÄN TARVITSI YHTEEN asetelmaan sata työrupeamaa [–]”. Näin alkaa yksi ranskalaisen filosofin Maurice Merleau-Pontyn (1908–1961) varhaisimmista julkaistuista kirjoituksista, *Cézannen epäily*. (Merleau-Ponty 2012/1945, 113; alk. *Le Doute de Cézanne 1945*.) Tekstissään Merleau-Ponty maalaillee esiin kuvataiteilija Paul Cézannen (1839–1906) omin-takeisen henkilökohtaisen todellisuuden ja tekee samalla näkyväksi tämän intensiivisen tavan työskennellä sekä tuoda taiteellaan näkyviksi alkuperäisen maailman merkityksiä ja totuutta. (Heinämaa 2007; Hautamäki 1993; Taminioux 1993, 278). Tekstin voi lukea paitsi taiteilijan henkilökuvana myös luonnostelevana filosofisena pohdintana, jossa yhdistyvät fenomenologinen havaintomaailma ja eksistenssi-

Kokoelma Maurice Merleau-Pontyn filosofisista kirjoituksista julkaistiin suomeksi vuonna 2012. Taustalukemistona Paul Cézannen elämäkerta. Kuva: Serja Turunen.

losofian kysymys välttämättömyyden ja vapauden suhteesta. Missä määrin taiteilija voi vapautua aikaansa esteettisistä näkemyksistä ja yhteiskunnallisista odotuksista, vapaasti havaintomaailmaa tutkivaksi ja sitä ilmaisevaksi yksilöksi? (Luoto 2012, 25–26.)

Samaa välttämättömyyden ja vapauden suhdetta voi pohtia opettajan ja tutkijan näkökulmista: missä määrin traditiot, olosuhteet ja odotukset määrittävät tutkijan ajankäyttöä, katsantoa ja työskentelytapaa?

AIHEPIIRIN TIETOINEN POHDINTA tuli itselleni ajankohtaiseksi toistakymmentä vuotta sitten, kun luokanopettajana aloittelin empiiristä tutkimusta oppilaideni taidemusiikin kuuntelukokemuksista. Arkityössäni olin kiinni peruskoulun käytänteissä, alkuperäisten havaintojen äärellä. Iltaisin ja viikonloppuisin yritin pystyttää kokemusten ymmärtämiselle jonkinlaista filosofista kehikkoa.

Sattumanvaraisissa etsinnöissäni olin törmännyt fenomenologisiin teksteihin ja tuntenut niitä kohtaan hengenheimolaisuutta. Ensimmäinen tienviittoittajani oli saksalainen filosofi Martin Heidegger (1889–1976), jonka ajatteluun sain tuntumaa Reijo Kupiaisen suomennoksesta *Oleminen ja aika* (2000; alk. *Sein und Zeit* 1927). Suomentajan alaviitteet käsittelemättömien helpottivat filosofisen ajattelun haltuunottoa suuresti, sillä suunnistin fenomenologian maastoissa yksinomaan kirjoitetun tekstin varassa, vailla kontaktia eläviin fenomenologisiin tutkijoihin.

Lisensiaatin tutkielmani (2011) esitarkastajan Leena Hyvösen lausunto oli pääpiirteittäin rohkaiseva. Ihon alle tunkeutui kuitenkin tutkielman viitekehystä kriittisesti tarkasteleva kysymys: ”Miksi Heidegger, eikä Merleau-Ponty olisi ollut kohdallisempi?” Perusteenaan tarkastajalla oli havaintomaailman kehollinen ulottuvuus, jota en juurikaan ollut tutkielmassani käsitellyt. Hämmäntyneenä ajatusrakennelmani ravistelusta tutkailin muutamia väitöskirjoja, joita oli rakennettu Merleau-Pontyn ajattelun varaan. Lähtökohtana tuntui olevan, ettei ole olemassa kehosta irrotettuja mieliä, joita tutkia. Voinko siis olettaa, ettei liikkumatta paikallaan musiikkia kuuntelevan henkilön kokemus olisi perustaltaan kehollinen?

Pyrkimys ottaa haltuun Merleau-Pontyn ajattelua tuotti uudenlaisen haasteen: suomennoksia ei tunnut olevan juurikaan saatavilla. Aloittelin filosofin tuotantoon tutustumista tiiliskivimäisen pääteoksen englanninkielisestä käännöksestä *Phenomenology of Perception* (1962; alk. *Phénomologie de la Perception*, 1945). Käytin yhden työviikon suomentaakseeni esipuhetta ja pyrkiäkseni sen kautta sisäistämään teoksen ydintä. Kun sitten löysin esipuheen valmiiksi suomennettuna verkosta, en tiennyt itkeäkö vai nauraa, niin kaukana se oli käännösyhtymästäni. Olin yrittänyt suomentaa tekstiä sana sanalta, eikä metodini tietenkään toiminut. Tekstin sanoma tuntui olevan piilossa kirjoitetun takana. Kuinka voisin lukea koko paksun teoksen ja ymmärtää toden teolla sen lukemattomat hienovaraiset ja metaforiset viestit, jos jo esipuheen ymmärtävä lukeminen oli näin ylivoimaista?

Eräänä talvisena lauontaina istahdin lempikahvilani nurkkapöytäni laukussani *Mustekala*-kulttuurilehdestä tulostamani ohut suomenkielinen nippu. Irmeli Hautamäen suomennos *Cézannen epäily* oli julkaistu alun perin *Taide*-lehdessä. Kahvilan hälinä katosi ympäriltäni, kun teksti imaisi minut mukaansa. Loppuun päästyäni saatoin vain aloittaa alusta uudelleen, tällä kertaa reunahuomautuksia kirjoitellen. Havahduin kuplastani, kun tarjoilija ryki vieressäni. Ilta näkyi hämärtyneen ikkunan takana, kahvi kupissani oli kylmää ja kahvila tyhjentynyt ihmisistä. Hymyilin tarjoilijalle. Kutkuttava innostus oli vallannut mieleäni. Vaikken ole kuvataiteilija, olin löytänyt tekstistä tarttumapintaa, mielekkään ja minulle sopivan tavan katsoa maailmaa.

Oli sattumaa, että olin tullut tulostaneeksi juuri kyseisen tekstin. Se ei enää ollut sattumaa, että tämä pieni kirjoitus myllersi ajatukseni sijoiltaan. Mitä filosofi halusi kertoa kuvailemallaan taiteilijan työskentelytapaa? Miten tekstiä tulisi tulkita? Mitä kokemustutkijan pitäisi tästä omaksua? Mikä on ihmisen suhde havaintomaailmaan? Vastauksia saadakseni tarvitsin lisää Merleau-Pontyn kirjoituksia suomennettuina, se oli selvää.

KOTIKAUPUNKINI KIRJAKAUPAN kapean filosofiahyllyn tyypillistä antia ovat *self help* -tyylinen kirjalli-

KÄÄNNÖSPROSESSI MUISTUTTI MAALARIN TAPAA OTTAA MAISEMA HALTUUN.

suus ja joogaoppaat. En ollut vähääkään valmistautunut siihen ihmeeseen, joka minua hyllyssä odotti. Paksu, kaunis, pehmeäkantinen kirja oli otsikoitu yksinkertaisesti: *Maurice Merleau-Ponty. Filosofisia kirjoituksia* (2012). Uunituore, painomusteelta tuoksuva kokoomateos oli kuin ihmeen kaupalla löytänyt tiensä pienen savolaisen kirjakaupan nurkkahyllyyn. Henkeä pidätellen vein aarteen kotiini ja uppouduin sen maailmaan.

Miika Luodon ja Tarja Roinilan toimittama ja suomentama kokoelma sisältää Merleau-Pontyn kahdeksan keskeistä kirjoitusta sekä filosofin ennen julkaisemattoman katsauksen tuotantoonsa. Valituista teksteistä koostuu kaunis kudelman, jonka osia voi lukea itsenäisinä esseinä tai kokonaisuutena. Suomennoksen arvo on mielestäni mittaamaton. Luoto filosofina ja Roinila kääntäjänä työskentelivät kokoelman parissa viisi vuotta. Teoksen aloittavat heidän ihastuttavat esipuheensa, jotka antavat paljon lukemisen ja ajattelun eväitä tottumattomalle Merleau-Pontyn lukijalle.

Roinila tekee ymmärrettäväksi haasteen, jonka kohtasin yrittäessäni kääntää *Havainnon fenomenologian* esipuhetta suomen kielelle. Häinkin lähti liikkeelle väärästä päästä, poimimalla käsitteitä ennen kuin oli oppinut kielen, johon ne kuuluivat. Yrityksen ja erehdyksen kautta Roinila ymmärsi, että kääntäjän on ensin kuulosteltava tekstiä kokonaisuutena, opittava juuri se kieli, jolla Merleau-Ponty asioita ilmaisee. Tekstin kanssa on seurusteltava, hellitettävä yrityksestä pilkkoa se osiin ja ottaa haltuun. Lopulta kääntäjä huomaa, kuinka vapautuu ilmaisemaan, kirjoittamaan itse, ajattelemaan yhdessä tekstin kanssa. (Roinila 2012, 38–39.) Yllättäen kykenin työnkuvauksen kautta katsomaan Cézanne-tekstiä uusin silmin. Käännösprosessi muistutti maalarin tapaa ottaa maisema haltuun, kuljeskella siinä, sysätä lopulta tieto syrjään ja maalata se, mikä havainnossa näyttäytyy.

Lukiessani *Cézannen epäilystä* kokoelman osana se ei enää tulkiutunut niinkään taiteilijan työnkua-

na vaan ennemminkin kurinalaisen filosofisen työskentelytavan fanfaarina. Teksti on kuvausta sekä taiteilijalle että filosofille tyypillisistä aistihavaintojen ja älyllisen pohdinnan yhdistämisestä kokonaiseksi prosessiksi. Fenomenologinen asenne edellyttää samankaltaista perusteellista maailman tutkimista kuin Cézannen taide tai Merleau-Pontyn filosofia. On hylättävä kulttuurissa periytyvät valmiit näkemisen tavat ja asetettava spontaaniin kontaktiin alkuperäisen maailman kanssa. (Merleau-Ponty 2012/1945, 118, 126–130; Turunen 2014, 244–245.)

MERLEAU-PONTY KUVAA Cézannen perusteellista tapaa tutkia maailmaa, erityisesti luontoa, empiirisen tutkijan elkein. Taiteilija kuljeskeli kotinsa lähi- ja maastoissa katsellen maisemaa eri perspektiiveistä, tehden havaintoja yksityiskohdista ja kokonaisuudesta, tunnustellen ja tutkaillen maaperää. Lopulta Cézanne asettui maalaamaan ja siirsi syrjään erittelevät huomionsa. Taiteilija antoi kätensä maalata sen, mitä äly oli alkuperäisestä havainnosta jäsentänyt. (Merleau-Ponty 2012/1945, 131.)

Taiteellisessa työskentelyssään Cézanne kyseenalaisti vallitsevia taidesuuntauksia ja vastusti kuvataiteen ”sääntöjä”, jotka estivät alkuperäistä luontoa tallentumasta taiteeseen. Niiden sijaan Cézanne painotti taiteilijan omaa älyä, jolla tuli olla oma optiikkansa aistihavainnon jäsentämiseen valmiiksi teokseksi. Cézanne ei hylännyt perspektiivejä eikä taiteen ilmaisutapoja, muttei myöskään antanut niiden rajoittaa sitä, mitä ja miten hän taiteellaan ilmensi. (Merleau-Ponty 2012/1945, 118, 122–123.)

Myös fenomenologisen tutkijan pyrkimyksenä tulee olla pidättäytyminen kaikista oletuksista. Mikään valmis metodi, teoria, aiempi tutkimus tai muu sääntökokoelma ei voi olla ajattelun lähtökohta. Tutkija itse on metodi, jonka ei kuulu asettaa mitään erityisiä tieteelliseksi kutsuttuja metodeja itsensä ja tarkastelemissaan alkuperäisen ilmiön väliin. Fenomenologiksi kasvaminen on avointa asennoitumista itseensä ja maailmaan, se on ihmisenä kypsymistä ja elämäntaidon karttumista. (Perttula 2012, 333.)

Cézannen epäilyn lähtökohta, teorian kyseenalaistaminen, on ollut haastavaa kasvatustieteen empiristille. Käyn yhä kipuilua siitä, mikä on teorian

asema tutkimuksessani. Tutkittavien ilmiöiden lukitseminen johonkin kehykseen on ääriviivan ennalta piirtämistä, ilmiön naulaamista sijoilleen ennen aikojaan. Se estää tutkijaa pitämästä katseensa avoimena, havainnoivana ja uutta luovana. Fenomenologin on kehitettävä itsessään alttiutta odottamattoman havaitsemiseen ja ratkaisemattoman hyväksymiseen (Heinämaa 2000, 57). On tehtävä lukuisia hahmotelmia, itse asiassa kaikki mahdolliset hahmotelmat, ja annettava maailmakuvan elää. Ääriviivoja emme saa hylätä, painotti Cézanne. Kun kärsivällisesti odotamme, älymme jäsentää ne paikoilleen. (Turunen 2014, 244–245; Merleau-Ponty 2012/1945, 126–130.)

MERLEAU-PONTYN FILOSOFIAAN on helpompi yhtyä omassa ajattelussaan kuin todellisessa, nopeasykkeisessä maailmassa. Me opettajat ja ihmistieteiden empiristit haluamme esittää kuulijoillemme ja lukijoillemme autenttisen maailman menneiden ja tulevien merkitysten kudelmana, johon me kaikki olevaiset olemme perustavanlaatuisesti kytkettyinä (ks. Merleau-Ponty 2000/1945, 181; Turunen 2014, 246.). Sen sijaan, että maalailisimme maailmaa näkyviin veto dolta ja sitkeästi asemoisimme siihen itseämme ja toisiamme, sorrumme monesti pinnallisiin ja näennäisiin merkitysrakennelmiin. Hätiköintiin meitä ajavat nopea tiedon saatavuus ja tehokkaan tiedemaailman vaatimukset. Emmekö kuitenkin, ainakin salaa mielessämme, kaihoisasti kaipaa cézannemaisen omistautumisen mahdollisuutta?

Lisensiaatin työni tarkastajan kysymykseen, olisiko Merleau-Ponty tutkimuksiani ajatellen kohdallisempi kuin Heidegger, en osaa vastata. Filosofit täydentävät toisiaan antaessaan tutkijalle hitaan,

pohdiskelevan ajattelun metodin. Heidegger kehoittaa meitä vastustamaan kiirettä, jättämään maailman silleen ja avautumaan sen edessä. Meidän on jätettävä avoimeksi se, mitä odotamme. Näin tienoo hiljalleen avautuu edessämme ja päästää meidät sen olemukselliseksi osaksi. (Heidegger 2002/1959, 43–44, 51). Myöskään Merleau-Pontyn mielestä emme tietoisesti etsimällä pääse asioiden ytimeen. Emme löydä vastausta sieltä, missä ensimmäisenä olettaisimme sen olevan. Kun lakkaamme odottamasta ideoita, ne kumpuavat omista alkuperäisistä lähteistään. (Merleau-Ponty 2012/1950, 315.)

Tutkija-opettajalla on ainaisena seuralaisenaan kokemus omasta keskeneräisyydestä. Sitä oppii kutakuinkin sietämään, muttei koskaan täysin hyväksymään. Julkaisuun lähtevän käsikirjoituksen ajatuskehä vasta hakee kirkastumistaan, luentosaliin astuvalla opettajalla on mielessään vasta alustava luonnos asiastaan.

*Cézannen epäily*s ei anna vastauksia siihen, kuinka ajan ottaminen, alkuperäisiin havaintoihin heittäytyminen ja viipyilevä, pohdiskeleva ajattelu olisivat työelämän vaatimusten edessä mahdollisia. Se osoittaa kuitenkin intensiivisyyden ideaalin, haaveen tutkijan vapaudesta. Vapaus on meissä itsessämme. Omassa pienessä mittakaavassamme meidän kunkin on sitä mahdollista toteuttaa.

SERJA TURUNEN

KT, yliopistonlehtori
kasvatustieteiden tiedekunta
Turun yliopisto, OKL Rauma

 <https://orcid.org/0000-0001-8435-1059>

Klassikon paluu -sarjassa esitellään teoksia, jotka ovat olleet merkityksellisiä aikuiskasvatuksen tutkijoille ja ammattilaisille opinnoissa, tutkimuksessa ja työssä.

- Hautamäki, I. (1993). Lukijalle. Suomentajan esipuhe käännökseen Cézannen epäily. *Taide 1/1993*, 33.
- Heidegger, M. (2002/1959). *Silleen jättäminen*. 2. painos. Suom. R. Kupiainen. Filosofinen julkaisusarja. Tampere: Niin & Näin.
- Heinämaa, S. (2007). Havainnon aistimellinen perusta ja taiteiden filosofiset tehtävät. *Tiede & Edistys*, 32(3), 177–183.
- Heinämaa, S. (2000). Mitä on fenomenologia? Johdatus Phénoménologie de la Perception -teoksen esipuheeseen. *Tiede & Edistys*, 25 (3), 165–169.
- Luoto, M. (2012). Ajattelun ote – Johdannoksi Merleau-Pontyn filosofiaan. Teoksessa M. Luoto & T. Roinila (toim. ja suom.) *Maurice Merleau-Ponty. Filosofisia kirjoituksia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo, 9–33.
- Merleau-Ponty, M. (2000/1945). Esipuhe Havainnon fenomenologiaan. Suom. A. Kauppinen. *Tiede & Edistys* 25 (3), 170–182.
- Merleau-Ponty, M. (2012/1945). Cézannen epäily. Suom. T. Roinila. Teoksessa M. Luoto & T. Roinila (toim.) *Merleau-Ponty. Filosofisia kirjoituksia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo, 113–150.
- Merleau-Ponty, M. (2012/1950). Epäsuora kieli ja hiljaisuuden äänet. Suom. T. Roinila. Teoksessa M. Luoto & T. Roinila (toim.) *Merleau-Ponty. Filosofisia kirjoituksia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo, 257–354.
- Perttula, J. (2012). Mikä tekee kokemuksen tutkimuksesta fenomenologista? – Fenomenologisen ajatteluni kehityspolkuja. Teoksessa L. Kiviniemi, K. Koivisto, T. Latomaa, M. Merilehto, P. Sandelin & T. Suorsa (toim.) *Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 278–292.
- Roinila, T. (2012). Kielen oppimisen ihme. Teoksessa M. Luoto ja T. Roinila (toim. ja suom.) *Maurice Merleau-Ponty. Filosofisia kirjoituksia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo, 35–58.
- Taminiaux, J. (1993). The Thinker and Painter. Teoksessa G. A. Johnson & M. B. Smith (toim.) *The Merleau-Ponty Aesthetics Reader: Philosophy and Painting*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 278–292.
- Turunen, S. (2014). Uusin silmin, avoimin mielin. Mitä kokemustutkija voi oppia taitelijan tavasta katsoa maailmaa? Teoksessa K. Koivisto, J. Kukkola, T. Latomaa & P. Sandelin (toim.) *Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 234–249.